

RASPRAVE I ČLANCI

Roman Globokar

VLAST ČOVJEKA NAD PRIRODOM BIBLIJSKI NAUK O STVARANJU I EKOLOŠKA ETIKA

Dr. Roman Globokar, Teološki fakultet
Sveučilišta u Ljubljani
UDK: 241 : 22.08 [574 : 17]
Izvorni znanstveni rad

Današnji čovjek svjestan je ekološke krize. Neki vide u izvješću o stvaranju na početku Biblije povod za čovjekov destruktivni stav prema prirodi. Stoga temelje ekološke etike traže izvan kršćanstva. Ovaj članak želi pokazati da biblijska poruka, kada je ispravno shvaćena, ne daje opravdanje za čovjekovu hegemoniju nad ostalim stvorenjima. Božja zapovijed da si podvrgnu zemlju u stvari je etički imperativ da ljudi preuzmu odgovornost za zemlju. Nauk o stvaranju pomaže nam odrediti izvor, svrhu i cilj ljudskog života. Izvješće o stvaranju orisava cjelovitu sliku odnosa između čovjeka, stvorenja i Boga. Važno je da čovjek otkrije svoju ulogu unutar stvorenog svijeta, da postane svjestan svoje ovisnosti o prirodnom okolišu i uzvišenog poslanja koje mu je Bog povjerio.

Ključne riječi: ekološka etika, Biblija, izvješće o stvaranju, odgovornost, priroda, skrbnik nad stvorenjem

* * *

1. Kršćanstvo na optuženičkoj klupi

U drugoj polovici prošlog stoljeća kršćanstvo je opet moralo na optuženičku klupu. Razlog za ovu osudu bila je ekološka kriza. Kao da biblijski nalog da si čovjek podvrgne zemlju znači mogućnost neograničenog iskorištavanja zemaljskih dobara i tako dovodi do katastrofalnih posljedica uslijed uništavanja prirodnog okoliša. Zanimljivo je prije svega to da su upravo kršćanstvu prije zamjerali

da koči znanstveno-tehnološki razvoj, a sada bi ista kršćanska misao trebala biti odgovorna za negativne posljedice toga razvoja.

Tezu je prvi put radikalno postavio Lynn White u članku »Povijesni korijeni naše ekološke krize« koji je izašao u časopisu *Science* 1967. godine.¹ White tvrdi da je na prvim stranicama židovsko-kršćanske Biblije utemeljen nepremostiv jaz između čovjeka i prirode, time što Bog Stvoritelj zapovijedi prvim ljudima da si pokore zemlju i da njome gospodare. U izvještaju o stvaranju trebali bi biti korijeni eksploatatorskog stava čovjeka prema prirodi koji se tijekom povijesti razvio prije svega u zapadnom kršćanstvu. Whitovu je tezu još jednostranije predstavio Carl Amery. Zadaća je gospodarenja iz Post 1, 28 »izričiti nalog potpune vlasti« i čovjeku je »potpuno slobodno prepušteno kako će taj nalog izvršiti«.² Radikalni bi antropocentrizam i iskorištavajuća vlast nad prirodom trebali time biti utemeljeni na Bibliji. Još je radikalniji u svojoj osudi katolički teolog Eugen Drewermann. U knjizi *Smrtonosni napredak* objavljenoj 1981. godine utvrđuje neposrednu vezu između biblijskog učenja o stvaranju i sadašnje ekološke krize. Prema njemu, cijela je kršćanska tradicija obilježena »otuđenošću od prirode, čak neprijateljstvom prema prirodi« i zato radikalnim antropocentrizmom. Biblija navodno sadrži »tek poneko mjesto gdje je izbjegla uništavajući antropocentrizam«.³ Preuzimanjem i krajnjim naglašavanjem jakoga antropocentričnog pogleda Starog zavjeta, kršćanstvo je dosta pripomoglo uništavanju prirodnog okoliša. Zbog imanentnog antropocentrizma biblijskog učenja Drewermann tvrdi da je skoro nemoguće na osnovi Biblije utemeljiti etični odnos prema prirodi. Predlaže da pri traženju ekološke etike nađemo rješenje u mudrosti prirodnih mitova naroda Dalekog istoka i drugih iskonskih naroda. Slično je istaknuo i priznati američki ekolog Thomas Berry koji je uvjeren da kršćanstvo nema

1 Lynn WHITE, The Historical Roots Of Our Ecological Crisis, *Science*, 1967., br. 155, str. 1203–1207.

2 Carl AMERY, *Das Ende der Vorsehung. Die gnadenlosen Folgen des Christentums*, Reinbek bei Hamburg, 1972., str. 15–16.

3 Eugen DREWERMANN, *Der tödliche Fortschritt. Von der Zerstörung der Erde und des Menschen in der Erde des Christentums*, Regensburg, 1983³, str. 103.

»dobre priče«,⁴ te da je biblijski nauk o stvaranju »nefunkcionalan« za utemeljenje novog stava prema prirodi koji je danas potreban.

Ovaj članak nema namjeru braniti kršćanstvo od tih optužbi.⁵ Treba priznati da je nemitološko razumijevanje prirode kao posljedica biblijskog tumačenja stvarnosti doista vodilo k sekulariziranom razumijevanju prirodnog okoliša. Priroda nije sveta, nije božanska. Stvoreni je svijet razdvojen od Boga, djelo je njegovih ruku i zato nema božanski karakter. Priroda tako može postati predmetom čovjekova duha koji ju po vlastitoj želji preoblikuje. To nikako ne znači neku nužnu vezu između biblijskog nauka o stvaranju i neumoljivog iskorištavajućeg stava modernog čovjeka. Biblijsko razlikovanje između Boga i prirode (uz zaborav od koga je čovjek dobio vlast da gospodari zemljom!) jedan je od čimbenika koji su omogućili trijumfalni juriš »ljudskog duha« na početku novoga vijeka. S novovjekovnim izuzećem ljudskog duha (*res cognitans*) od ostale stvarnosti (*res extensa*) nastaje uvjerenje da je čovjeku podređena sva priroda i da je na raspolaganju njegovom duhu da ju preoblikuje. Priroda tako više nema nikakve vrijednosti sama po sebi, ali ima vrijednost ukoliko služi čovjeku.

Potrebno je kritički utvrditi da ekološka problematika dugo vremena nije našla mjesta u razmišljanju teologa i crkvenog učiteljstva. Dokumenti Drugog vatikanskog koncila izražavaju preoptimističnu sliku znanstveno-tehničkog napretka bez ikakve naznake neprimjerenog posezanja suvremenog čovjeka u prirodni okoliš i ambivalentnosti moderne tehnike. Tek je 1971. godine papa Pavao VI. u enciklici *Octogesima adveniens* upozorio na »nesmotreno iskorištavanje prirode« (OA 21) od strane čovjeka. Nažalost, i taj je tekst ostao više od deset godina usamljen. Tek u učenju Ivana Pavla II. dolazi sve više do izražaja briga i odgovornost za prirodni okoliš.⁶ Njegovu misao slijedi i sadašnji papa Benedikt XVI. koji ističe nužnost etičkog

4 Thomas BERRY, *The Dream of the Earth*, San Francisco 1990., str. 123.

5 Za stručnu i argumentiranu analizu predlažem: Hans J. MÜNK, *Umweltkrise – Folge und Erbe des Christentums? Historisch-systematische Überlegungen zu einer umstrittenen These im Vorfeld ökologischer Ethik*, *Jahrbuch für christliche Sozialwissenschaften*, 28 (1987.), str. 133–206.

6 Usp. Marijan BIŠKUP, *Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva*, u: Valentin POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*, Zagreb, 2004², str. 214–228. Bonifacio HONINGS, *L'ecologia nel pensiero di Giovanni Paolo II*, *Lateranum* 56 (1990.), str. 355–363.

odnosa prema stvorenju. U poslanici za Novu godinu 2008. zapisao je: »Moramo brinuti za okoliš: povjeren je čovjeku, da ga slobodno i odgovorno čuva i obrađuje, pri čemu njegovo orijentacijsko mjerilo mora uvijek biti dobro svih.«⁷

Bez obzira na nabrojene nedostatke, iz više je razloga potrebno otkloniti tendenciozna spočitavanja o krivnji biblijskog tumačenja odnosa čovjeka i prirode za današnje uništavanje prirodnog svijeta. Korijeni su antropocentričnog stajališta, prema našem mišljenju, puno stariji od židovsko-kršćanske tradicije. Već od početka ratarstva i stočarstva čovjek pokušava ovladati prirodom i počinje se oslobađati potpune ovisnosti o njoj. Sve kulture poznaju određeno iskorištavanje prirode; niti u jednoj kulturi čovjek ne živi u potpunom skladu s prirodom. To vrijedi i za religije Dalekog istoka i prastanovnike Amerike od kojih neki danas traže izlaz iz ekološke krize. Vraćanje mitovima prirode koje je predlagao Drewermann i koje doživljava preporod vrijedan pozornosti, čini nam se nedostatnim za rješavanje konkretnih problema. Svugdje gdje se pojavi čovjek, ekosustav se nepovratno promijeni. Njemački je filozof Eckart Voland u članku o etici, antropologiji i očuvanju prirode napisao da slavni govor poglavice Seattla (»Priroda ne pripada čovjeku, nego čovjek pripada prirodi!«) koji je skoro postao manifestom ekološkog pokreta, dolazi od američkog scenarista Teda Perrya (1971.) i da povijesni govor iz 1855. godine nije očuvan.⁸ Idealiziranje čovjekova odnosa prema prirodi u dalekoistočnim i domorodačkim kulturama vrlo često ne odgovara etnopovijesnoj stvarnosti. »Domorodački narodi nisu čuvari prirode! Eventualni mitovi o prirodi ne onemogućavaju pretjerano iskorištavanje.«⁹ Razlog zbog kojega domorodački narodi nisu uništili prirodu koja ih okružuje nije mistika prirode ni »ekološka« svijest nego ograničene tehnološke mogućnosti i mali broj stanovnika.

7 BENEDIKT XVI., *Človeška družina, skupnost miru. Poslanica za svetovni dan miru 2008*, Ljubljana, 2007., str. 9.

8 Usp. Eckart VOLAND, Welche Werte? Ethik, Anthropologie und Naturschutz, *Philosophia naturalis*, 37 (2000.), str. 131–152.

9 Eckart VOLAND, n. d., str. 140. Voland citira nekog bolivijskog predstavnika domorodačkog naroda: »We aren't nature lovers. At no time have indigenous groups included the concepts of conservation and ecology in their traditional vocabulary.«

Je li čovjekovo iskorištavanje prirode doista posljedica Božjeg napatka iz Post 1, 28? Ima li svemoguća uloga čovjeka, koja dolazi do potpunog izraza u novovjekovnoj civilizaciji, svoju osnovu u biblijskom razumijevanju stvaranja? Moramo li se zbog toga odreći biblijskog prikaza stvaranja ili ga moramo bitno popraviti da bismo tako stvorili osnovu za primjereno čovjekovo postupanje s prirodom?

Uvjereni smo da autentično tumačenje nauka o stvaranju također daje dobar temelj za suvremenu ekološku etiku. Svjesni smo da se ne može izravno iz Biblije izvoditi konkretne moralne norme, no unatoč tome biblijski nam pogled na čovjeka i svijet osvjetljava suvremenu problematiku i daje smjernice za odgovorno djelovanje.

2. Stvaranje u perspektivi povijesti spasenja

Biblija započinje rečenicom da je Bog na početku stvorio nebo i zemlju. U prva dva poglavlja Knjige Postanka nalaze se dva različita izvješća o stvaranju koja pripadaju najpoznatijim mjestima Biblije. Pa ipak sadržaj shvaćamo unutar određene sheme koja se oblikovala u dugoj tradiciji i omogućava nam predrzumijevanje teksta. To predrzumijevanje ometa i zamagljuje blisko i izvorno razumijevanje njezine poruke.

Ne želimo se spuštati u detalje egzegetske rasprave o prvim poglavljima Biblije nego samo sažeti neke rezultate koji su zanimljivi za našu tematiku. U središtu je židovske vjere – tako naglašava egzeget Gerhard von Rad – iskustvo *egzodusa*, oslobođenja iz egipatskog ropstva. Izvorna slika Boga jest Bog kao osloboditelj i spasitelj. Tek postupno, uslijed novih povijesnih događaja, izraelski narod spoznaje da je Bog koji ih je izveo iz Egipta također Bog cijelog čovječanstva i cijelog svijeta. Vjera u Boga Stvoritelja razvija se u kontekstu vjere u Boga oslobođenja i spasenja.¹⁰ Daljnja biblijska istraživanja – prije svega komparativne studije koje uspoređuju biblijske pripovijesti o stvaranju s izvanbiblijskim mitovima antičkog Bliskog istoka – donekle su popravila jednostranu ovisnost teme

¹⁰ Usp. Gerhard VON RAD, *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, vol. I, München, 1965., str. 146.

stvaranja o povijesti spasenja. Odnos između vjere u stvaranje i povijesti spasenja sada se predstavlja na diferencirani način.¹¹ Biblija nam predstavlja stvoriteljski Božji čin kao oslobađanje iz kaosa, kao prvi čin povijesne drame spasenja. Tako pri opisu života praroditelja nalazimo isti rječnik kao kod sklapanja sinajskog saveza. Sva četiri glagola koja se pojavljaju u Post 2, 15 (*lgh, hby*’, *bd, šmr*) tipična su za jezik saveza.¹² Literarna shema jahvističke pripovijesti (Post 2, 4b–25) ima mnogo sličnosti sa shemom saveza na Sinaju. Čovjek u Edenskom vrtu predstavlja emblematični lik sudbine Izraela. Pisac Knjige Postanka projicira Izraelovu konkretnu povijesnu kušnju i teološku interpretaciju te kušnje na početak povijesti. Kao što je Bog izveo Izrael iz Egipta i poveo ga u obećanu zemlju, tako je stvorio čovjeka iz praha zemaljskoga (Post 2, 7), uzeo ga i odveo u prekrasan Edenski vrt gdje je čovjek trebao živjeti (Post 2, 8). Kao što je Jahve dao Izraelu svoje zapovijedi da bi živio (Izl 20, 3), tako je dao prvome čovjeku zapovijed da ne bi umro (Post 2, 15–17). Tako kao što je Jahve pri sklapanju saveza obećao blagoslov ako Izrael ostane vjeran i prijeti prokletstvom ako savez prekine (Izl 23, 32–33; Pnz 6, 15; 30, 15–20; Jš 24, 20), tako nagrađuje poslušnost prvoga čovjeka sretnim životom (drvo života: Post 2, 9) i prijeti kaznom za nevjernost (smrt: Post 2, 17b).¹³ Biblijska se pripovijest razlikuje od izvanbiblijskih mitoloških pripovijesti o postanku svijeta prema povijesno-spasenjskoj perspektivi. Svijet je desakraliziran zato se čovjek ne treba pokoravati prirodnim silama nego prije svega mora biti poslušan Božjoj riječi. Čin postanka predstavljen je kao Božji povijesno-spasenjski čin. Radi se o slobodnom i suverenom Božjem činu (*bara*’). Bog stvori svijet riječju; iz toga slijedi da je sve ono što je stvoreno racionalno i uređeno. Svijet govori o Bogu (Ps 119; Ps 104, Rim 1, 19–20) i Bog se objavljuje preko stvari koje je stvorio. Stvorene su stvari riječ koju je Bog uputio čovjeku. Ako čovjek ne sluša Božju riječ, ona se mijenja u prokletstvo i nesreću. U toj povijesno-spasenjskoj perspektivi priroda nije samo statična pozornica na

11 Usp. Claus WESTERMANN, *Schöpfung*, Stuttgart – Berlin, 1971.

12 Usp. Luis ALONSO-SCHÖKEL, *Motivos sapienciales y de alianza en Gen 2–3*, *Biblica* 43 (1962.), str. 305–306.

13 Usp. Jürgen EBACH, *Schöpfung in der hebräischen Bibel*, u: Günter ALTNER (ur.), *Ökologische Theologie. Perspektiven zur Orientierung*, Stuttgart, 1989., str. 98–129.

kojoj se odvija drama povijesti spasenja nego u prirodi djeluje sam Bog i razotkriva svoju dobrotu. Za biblijskog čovjeka priroda, dakle, nije »neutralna datost« nego on razumije prirodu kao Božji dar i samoga sebe kao onoga tko se brine o tom daru.

Prema kršćanskom shvaćanju, sve je stvoreno u Kristu. U prvim kršćanskim zajednicama uočava se sličan proces kao i pri oblikovanju starozavjetnog vjerovanja. Središte vjere prvih kršćana čini Kristovo spasenjsko djelo, njegova smrt i uskrsnuće. Tek kasnije nastaju tekstovi koji ističu Kristovu ulogu u stvaranju: Poslanica Kološanima, Efežanima, Hebrejima i Ivanovo evanđelje. Kako se kršćanstvo oblikuje u cjeloviti svjetonazor, tako sazrijeva i spoznaja da je cjelokupno stvorenje stvoreno po Kristu, u Kristu i za Krista.¹⁴ Kristovu ulogu u stvaranju može se spoznati samo putem pashalnog misterija.

Pokušajmo sada sustavno sažeti bitne elemente biblijskog razumijevanja prirode i čovjeka koji su od ključnog značaja za ekološku etiku.

3. Priroda – Božje djelo

Himna prirodi iz svećeničkog spisa (Post 1, 1–2, 4a) naglašava izvornu potpunost prirode. Sva stvorena djela završavaju ovime: »I vidje Bog da je dobro (*tob*, lijepo).« Kad je Bog sve stvorio, ocijenio je cjelokupno stvorenje: »I bijaše vrlo dobro.« Time se kaže da je iz Božjih ruku proizašla lijepa i dobra priroda. Radi se o nečemu dobrom u Božjim očima; sve ono što je stvoreno dobro je jer odgovara namjeri koju Bog ima sa stvorenjem. Čovjeku se ponekad priroda čini neshvatljiva, besmislena i grozna i upravo zbog tog negativnog iskustva, izričaj da je sve što je Bog stvorio »veoma dobro« ima smisla. Čovjek kao stvoreno biće ne može potpuno nadzirati cjelokupno stvaranje i zaokružiti ga, ali se može osloniti na to da svi događaji u stvaranju imaju u cjelini svoj smisao u Božjim očima. Naime, cijelo stvorenje izvire od Stvoritelja i Stvoritelj ga ocjenjuje kao »vrlo

14 Usp. Enzo BIANCHI, *Adamo, dove sei? Commento esegetico-spirituale ai capitoli 1-11 del libro della Genesi*, Bose, 1994., str. 14. Olivier CLÉMENT, *Il senso della terra. Il creato nella visione cristiana*, Roma, 2007., str. 9.

dobro«, te je čovjek oslobođen ocjenjivanja cjeline, oslobođen je vaganja pozitivnog i negativnog, oslobođen je odluke za optimizam ili pesimizam. Budući da je Bog ocijenio cijelo stvorenje kao dobro, može se čovjek veseliti stvorenom i darovima stvaranja.¹⁵

Predstavljanje cijelog stvorenja u njegovoj izvornoj dobroti i ljepoti ima još dodatan smisao. Želi naglasiti da zlo u svijetu i čovjeku ne dolazi od Boga. Ako dakle postoji zlo, za njega nije odgovoran Stvoritelj nego čovjekov grijeh. Neposlušnošću Božjoj riječi čovjek uništava ne samo odnos prema Bogu nego i prema ostalih ljudima i prema cijelom stvorenju. Sve stvoreno trpi zbog čovjekova grijeha. Početak povijesti prokletstva razjašnjava da je ljudsko zlo zarazilo cijeli živi svijet: »U očima Božjim zemlja se bila iskvarila; nepravdom se napunila. I kad je Bog vidio kako se zemlja iskvarila – svako se biće na zemlji izopačilo« (Post 6, 11–12). Novi početak nakon općeg potopa zapravo je ponavljanje stare povijesti. Čovjek nije postao drugačiji. Njegovo je srce od početka sklono zlu. Ali Bog neće još jednom prokleti zemlju zbog čovjeka, ne želi više uništiti sav život na zemlji (Post 8,21). Radije je sklopio savez s Noom i sa svim živim bićima. »A ja, evo, sklapam svoj Savez s vama i s vašim potomstvom poslije vas i sa svim živim stvorovima što su s vama: s pticama, sa stokom, sa zvijerima – sa svime što je s vama izišlo iz korablje – sa svim živim stvorovima na zemlji.« (Post 9, 9–10). Bog je, dakle, blagoslovio svijet takav kakav jest. Držat će se svog saveza neovisno o čovjekovu postupanju.

Božja je vjernost veća od moći zla. Bog uvijek odgovara na čovjekov grijeh činom spasenja. Odjeća od krzna (Post 3, 21), znak koji je Gospodin stavio na Kajina (Post 4, 15) i korablja (Post 6, 14) Božji su odgovori na konkretnu situaciju u kojoj se čovjek našao zbog svojega grijeha i tim spasenjskim činima Stvoritelj nanovo omogućava daljnji život svojega stvorenja.¹⁶ Stvorenje ostane dobro bez obzira na grijeh, jer stvorenje nije stvarnost bez značenja nego Božja riječ, istinski izraz Boga.

Teologija govori o stvorenju kao o simbolu i sakramentu Boga: »Sve stvoreno jest *symbolum* i *sacramentum*, izraz i znak učinkovite

15 Usp. Claus WESTERMANN, *Schöpfung*, str. 80–90.

16 Usp. Enzo BIANCHI, n. d., str. 55–56.

Božje prisutnosti u svemu, u pozitivnom i negativnom, paradoksalno čak i naizgled u odsutnosti iskustva Boga, moguće ga je osjetiti i naći.«¹⁷ Stvarstvo je, prema teološkom tumačenju Greshakeja, »sakrament Božjeg samopredstavljanja i Božjeg samodarivanja«.¹⁸ Svijet nije »neutralna« datost, koju čovjek smije preoblikovati prema vlastitoj zamisli, već je Božji dar, pečat Božje ljubavi i kao takav sredstvo susreta s Bogom. Čovjekov je adekvatan odgovor na ovaj Božji dar najprije hvala i zahvala kao što ju nalazimo u Bibliji, naročito u psalmima, te također u tradiciji Crkve, kao npr. u Pjesmi stvorova sv. Franje Asiškog.¹⁹ Čovjek koji ima iskustvo da je život Božji dar hvali, slavi i zahvaljuje Stvoritelju za svoj život i za sve stvoreno. Božjem se stvorenju približava sa strahopoštovanjem. Vjera u Boga Stvoritelja štiti čovjeka od opasnosti da »poštovanje života« pretvori u ideologiju. Cijelo stvorenje nije božansko, ni sveto i nedodirljivo, već je istinski izraz Božje dobrote i ljubavi, Božji dar. Poštovati život za vjernika znači priznavati Boga kao izvor svega stvorenoga i shvaćanje stvorenoga, unatoč fragmentarnosti, raznovrsnosti i konfliktnosti, kao cjeline koju je sam Bog ocijenio »vrlo dobrom«.

4. Čovjek – stvorenje među stvorenjima

Priznanje da je sve što postoji stvoreno od Boga ukazuje na temeljnu povezanost i zajedničku pripadnost svega stvorenoga. Čovjek je prije svega stvoreno biće usred drugih stvorenih bića. Svoje postojanje duguje Božjoj dobroti i svoj život može oblikovati jedino u povezanosti s drugim stvorenjima. Na povezanost čovjeka s ostalim stvorenjima ukazuje već i činjenica da je oblikovan od zemlje. Ime Adam čovjeka podsjeća da je stvoren od zemlje; Adam dolazi iz *adamah*, iz poljske zemlje (Post 2, 7). Čovjek je određen i uvjetovan zemljom. Prah zemlje početna je i završna točka njegova života

17 Gisbert GRESHAKE, *Gott in allen Dingen finden. Schöpfung und Gotteserfahrung*, Freiburg, 1986., str. 58. Mnogi autori utemeljuju kršćansku ekološku etiku na sakramentalnom obilježju stvorenja. Usp. John HART, *Sacramental Commons. Christian Ecological Ethics*, Lanham, 2006., str. 3–21. Suvremeni pravoslavni teolozi također naglašavaju sakramentalnu vrijednost stvorenja. Usp. Olivier CLÉMENT, n. d.

18 Gisbert GRESHAKE, n. d., str. 18.

19 Usp. Carlo SAVINI, Francesco d'Assisi. Attualità e provocazione per una ritrovata coscienza ecologica, *Miscellanea Francescana* 87 (1987.), str. 256–266; John HART, n. d., str. 23–40.

(Post 3, 19). »Čovjekov identitet ne može se ispravno razumjeti bez njegove povezanosti sa zemljom.«²⁰

U jahvističkom opisu stvaranja čovjeka (Post 2, 4b–25) Bog je čovjeku udahnuo u nos svoj dah života i tako »je čovjek postao živo biće« (Post 2, 8). Time je rečeno da je jedino Bog apsolutni gospodar života. O njegovu dahu koji oživljava ovisno je svako živo stvorenje. Božanski dah života, koji je udahnut biću od praha, učinio je čovjeka »živim bićem (*nefeš haja*)«. Tu se ne radi o dualističkom razumijevanju čovječje biti. Živa duša nije dodana u materijalno već čitav čovjek postaje živom dušom. Biblijski znanstvenici su po tom pitanju jednoglasni: »Riječ *nefeš* označuje ovdje ljudsko biće u svojoj cjelovitosti, ljudsku osobu koja je oblikovana iz zemaljskog tijela i Božjeg daha.«²¹ Westermann je uvjeren da dualističko tumačenje čovjeka ne odgovara biblijskom shvaćanju: »Kada Biblija govori o čovjeku kao stvorenju tada misli na čovjeka sa svime što on je i svime što pripada njegovu čovještvu.«²² Čovjek je u svemu što pripada čovještvu vezan za svoju stvorenost iz zemlje. Zato u biblijskom razumijevanju čovjek nije najprije samostalni individuum nego se na njega gleda u vezi sa svime što ga okružuje.

Naznake solidarne povezanosti čovjeka s drugim živim bićima pojavljuju se i u svećeničkom izvještaju o stvaranju (Post 1, 1–2, 4a) koji inače više nego jahvist ističe posebno čovjekovo mjesto. Za stvaranje životinja peti dan (Post 1, 21) i stvaranje čovjeka (Post 1, 27) upotrebljava se isti glagol i oba opisa završavaju Božjim blagoslovom (Post 1, 22.28). Blagoslov kao moć plodnosti, koja obuhvaća kako čovjekov tako i život životinja, ukazuje na bitnu čovjekovu povezanost s njegovom životnom okolinom. Solidarnost između zemaljskih životinja i čovjeka izražava se i u činjenici da su bili stvoreni isti dan i da su svima na raspolaganju biljke kao hrana (Post 1, 29–30). Sažimajući možemo reći da je prema biblijskom shvaćanju čovjek u biti stvoreno biće između stvorenih bića i da je solidarni odnos sa svim stvorenim konstitutivan za njegovu bitnost.²³

20 Norman WIRZBA, *The Paradise of God. Renewing Religion in an Ecological Age*, Oxford, 2003., str. 29.

21 Robert KOCH, *Erlösungstheologie Genesis 1-11*, Bergen – Enkheim, 1963., str. 44.

22 Claus WESTERMANN, *Schöpfung*, str. 111.

23 Ugl. Claus WESTERMANN, *Schöpfung*, str. 72.

Za označavanje zajedničke pripadnosti i zajednice svih stvorenih stvari zadnjih desetljeća teologija koristi izraz *sustvorenost* (»Mitgeschöpflichkeit«²⁴). Time se ukazuje na temeljnu činjenicu da sve ima svoj izvor u Bogu i da je sve što postoji ograničeno i prolazno, te da stvorena bića postoje u ovisnosti i povezanosti jednih s drugima. Na temelju takve biblijske i teološke refleksije ekološka etika zahtijeva čovjekovo solidarno postupanje sa svim stvorenim bićima. Priznanje sustvorenosti, povezanost sa svim bićima prelazi u solidarnost s njima. Čovjek dijeli svoj životni prostor s drugim bićima i zato mora pri oblikovanju svojeg života solidarno postupati s ostalim živim stvorenjima. Pri tome ne smije zaboraviti na međusobnu ovisnost i povezanost, te mora djelovati na očuvanju integriteta stvorenog svijeta. Čovjek znanstveno-tehničke civilizacije ima ogromnu moć, te može posezati u prirodni ciklus i može ga promijeniti, tako da brojne biološke vrste izumru u kratkom vremenu i time se unište cijeli ekosustavi. Dužnost sačuvati integritet stvorenog jedan je od središnjih zahtjeva ekološke etike koja proizlazi iz nauka o stvaranju.

5. Čovjek – slika i poslanik Božji

Biblija na čovjeka ne gleda samo u njegovoj povezanosti sa svim stvorenim već mu daje posebno mjesto unutar svega stvorenoga.

Oba izvještaja o stvaranju na početku Knjige Postanka postavljaju čovjeka u središte stvorenih stvari. U jahvističnom izvještaju čovjek je stvoren kao prvi (Post 2, 7), tek potom zasadi Gospodin Bog vrt i daje da nikne drveće (Post 2, 9). Da čovjek ne bi bio sam, stvori Bog od zemlje životinje (Post 2, 19) koje dovodi čovjeku da bi im dao imena. Nekome dati ime u biblijskom jeziku znači neku stvarnost usmjeriti za određeni cilj, imati određenu vlast nad njome. Ako jahvist s jedne strane naglašava da je čovjek Božje stvarjenje

24 Konrad HILPERT, Verantwortung für die Erhaltung der natürlichen Umwelt, *Theologie der Gegenwart* 33 (1990.), str. 37–48.

usred stvorenih bića, s druge strane ističe čovjekovu nadređenost životinjama, jer im čovjek daje imena i time dobiva vlast nad njima.²⁵

Još je jasnije posebno čovjekovo mjesto unutar stvorenoga svijeta izloženo u prvom izvještaju o stvaranju (Post 1, 1–2, 4a) koji je svećenička tradicija oblikovala nekoliko stoljeća kasnije nego javistički izvještaj. Stvaranje čovjeka šesti dan predstavlja vrhunac stvaranja. Samo je čovjek stvoren na Božju sliku i samo je njemu pripisana uloga vladanja nad zemljom. Za razliku od izvanbiblijskih orijentalnih mitova, gdje je Božja slika na zemlji jedino kralj kojemu je dodijeljeno gospodarenje nad svojim kraljevstvom, biblijski je pripovjedač raširio kraljevske osobine na čitav ljudski rod.²⁶ Svaki je čovjek bez razlike stvoren na Božju sliku i priliku i zbog te sličnosti Bogu dobio je od Stvoritelja zadatak da si pokori zemlju i da njome gospodari (Post 1, 28). Ako čovjek ostane u bliskom odnosu s Bogom i djeluje kao Božja slika, smije gospodariti životinjama i zemljom. Zato se izraze »pokoriti (*kabaš*)« i »vladati (*radah*)« ne smije razumjeti u smislu potpunog i proizvoljnog gospodarenja zemljom nego ti glagoli ukazuju više na »kraljevski« način gospodarenja. Ne smijemo zaboraviti da u starom Orijentu idealna slika kralja nije bila apsolutni despot, nego pastir koji brine o svom narodu i razumije svoju vlast kao službu i brigu za narod.²⁷ Stvoriteljev nalog čovjeku ne smijemo razumjeti u smislu davanja moći za izrabljujuće gospodarenje i iskorištavanje svega stvorenog nego kao zadatak da brižno i odgovorno gospodari nad stvorenjem.

Čovjek je, dakle, skrbnik nad stvorenim svijetom, Božji namjesnik i poslanik. Povjerenost mu je upravljanje stvorenjima, pa čovjek nije zadnje mjerilo ni vlasnik zemlje. »Skrbnik je nad stvorenim svijetom netko tko priznaje Boga kao vlasnika i gospodara stvaranja, a sebe smatra zaduženim za mudro upravljanje i čuvanje radije nego iskorištavanje.«²⁸ U dosadašnjoj povijesti kršćanstva gledanje

25 Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis*, Casale Monferrato, 1989., str. 33.

26 Usp. Norman WIRZBA, n. d., str. 127; Claus WESTERMANN, *Genesis*, str. 25–26.

27 Karl LEHMANN, *Kreatürlichkeit des Menschen als Verantwortung für die Erde*, u: Philipp SCHMITZ (ur.), *Macht euch die Erde untertan?*, Würzburg, 1981., str. 75: »Der König ist für das Ganze und für die Zukunft des von ihm beherrschten Raumes verantwortlich. Er muß dafür sorgen, daß das Ganze heil bleibt. Herrschaft bedeutet nicht nur Vollmacht zum gewalttätigen Treiben, sondern ist auch Dienst und Sorge für Bewahrung des Lebensraumes.«

28 Norman WIRZBA, n. d., str. 129.

čovjeka kao »skrbnika nad stvorenjem« nije igralo značajnu ulogu. U čemu je prednost gledanja čovjeka kao »skrbnika«? Takav način gledanja čovjeku pripisuje posebnu ulogu i odgovornost za zemlju postavljajući istovremeno granice njegovu djelovanju. Čovjek nije apsolutan gospodar zemlje nego mora za svoje djelovanje odgovarati Stvoritelju. Norman Wirzba smatra da čovjeka treba promatrati kao slugu stvorenoga svijeta.²⁹ Svjestan je da pojam sluge u današnje vrijeme nije popularan, pa ipak odgovara Božjem planu za čovjeka. Čovjek se treba truditi služiti drugome da bi drugome omogućio prostor za život. »Sluge zanemaruju vlastite želje ne zbog tiranskog pritiska ni zbog gubitka samopoštovanja nego da drugi i cijelo stvaranje može procvasti. To je jedinstvena sposobnost koju nema ni jedna druga vrsta.«³⁰ Zato što nam je Bog povjerio skrb za stvoreni svijet, nosimo odgovornost za oblikovanje najboljih mogućnosti za život svih stvorenja.

Važno je primijetiti da svećenički izvještaj ne završava povijest stvaranja stvaranjem čovjeka nego *sabatom*, sedmim danom. Čovjekov zadatak da si pokori zemlju i da njome gospodari nije posljednji cilj ljudskog života. Zadnji smisao ljudskog života nije rad nego posvećivanje sedmog dana. *Sabat* daje čovjeku mogućnost gospodarenja nad gospodarenjem. »Biti jači od vlastite snage (Mudr 12, 16 slj.) način je nasljedovanja Boga.«³¹ Posvećivanje sedmog dana podsjeća čovjeka na to da je jedino Bog Stvoritelj apsolutni gospodar nad stvorenim.

Granica ljudskog gospodarenja dolazi u jahvističkom izvještaju još više do izražaja. Bitno je čovjekovo određenje posao na zemlji (Post 2, 15). Odličan čovjekov položaj među stvorovima opisan je u Božjoj naredbi da uređuje i čuva vrt. Vrt u Edenu nije kraj gdje bi si čovjek mogao priuštit miran život nego predstavlja zemlju koju čovjek prema izvornoj Božjoj namjeri oblikuje i čuva svojim radom. U

29 „What we need, therefore, is an account of human dominion that takes seriously the *imago Dei* and that acknowledges our ecological interdependence, an image that recognizes human uniqueness without turning it into despotic exploitation. For this task the image of the servant of creation is appropriate.“ (Norman WIRZBA, n. d., str. 135.)

30 Norman WIRZBA, n. d., str. 140.

31 Paul BEAUCHAMP, E fu sera e fu mattina (Gen 1, 1-2, 4a), *Parola, spirito e vita* 36 (1997.), str. 32.

tom Božjem naređenju čovjeku da »uređuje i čuva« vrt na sustavan je način dano temeljno određenje svakom ljudskom radu.³² U napetosti između uređenja i očuvanja stoji bitna karakteristika svakog ljudskog djelovanja. »Urediti« znači stvaralačko, oblikujuće čovjekovo djelovanje, »očuvati« pak ukazuje na nužno očuvanje stvorenoga za buduće generacije. Oba je vida potrebno razumjeti komplementarno. Bog povjerava čovjeku zemlju da ju on svojim djelovanjem oblikuje, obrađuje, kultivira. Pri tome ima i zadatak očuvati i štititi stvoreno, koje mu je povjereno. Čovjek nije određen za to da slobodno i bezobzirno raspolaže zemljom i da ju neograničeno iskorištava. Više mora biti čovjekova želja stvaralačku aktivnost (»uređiti«) povezati s »očuvanjem« životnog prostora. Čovjek smije preoblikovati zemlju, iz nje može napraviti svoju kultiviranu kuću, no pri tom je odgovoran i mora brinuti za očuvanje stvorenoga. Jahvistički izvještaj o stvaranju donosi još manje naznaka nego svećenički na temelju kojih bi se moglo zaključiti da čovjek ima pravo iskorištavati zemlju. Jahvist prikazuje čovjeka kao Božjeg mandataru, zastupnika, predstavnika usred svega stvorenoga. U napetosti između »uređiti« i »očuvati«, između »preoblikovati« i »zaštititi«, vjernik pokušava u odgovornosti pred Bogom stvoreno odgovorno promijeniti i zaštititi ga.

6. Zaključak

Izvještaj o stvaranju nije samo pripovijest o početku svijeta nego također priča o čovjekovu identitetu i određenju unutar svijeta. Biblijski nam pisac želi pokazati tko smo i što bismo trebali postati. Izvještaj ukazuje na našu povezanost sa Stvoriteljem i stvorenjem i na našu odgovornost za odnose.

Danas su ljudi sve svjesniji ekološke odgovornosti. Znamo da je neodgovorno čovjekovo djelovanje uzrokovalo istrebljenje mnogih vrsta i uništavanje brojnih ekosustava. Posljedice tog razaranja prijete našoj budućnosti, pa čovjeka treba potaknuti na odgovornije postupanje s prirodnim okolišem. U tome i religije imaju važnu

32 Usp. Claus WESTERMANN, *Schöpfung*, str. 116.

ulogu. Kršćanstvo se ne treba odreći biblijskog nauka o stvaranju nego upravo iz njega mora crpsti nadahnuće za uravnotežen odnos prema stvorenom svijetu. Ne možemo izravno iz biblijskog izvještaja o stvaranju izvući norme za suvremeno ekološko djelovanje. Vjera u Boga Stvoritelja svega potiče vjernika da prihvaća stvoreni svijet kao dar Božje ljubavi, koja ga poziva na odgovorno djelovanje unutar stvorenja. S uvjerenjem da Bog vodi svijet vjernik stječe temeljno povjerenje i sigurnost te se oslobađa strahova i rezignacije, koje zbog današnje ekološke krize mnogi šire. Vjernik je oslobođen od temeljnog straha da će svijet opet završiti u kaosu jer vjeruje da Bog vodi sudbinu svijeta. Ta pak vjera nikako ne umanjuje njegovu osobnu odgovornost za budućnost svijeta.

U raspravi smo utvrdili da biblijski izvještaj o stvaranju čovjeku ne dopušta izrabljivati prirodu. Božji nalog čovjeku da si pokori zemlju i njome zagospodari (Post 1, 28) ne daje čovjeku apsolutnu vlast nad prirodom nego mu nalaže brigu i odgovornost za zemlju. Bitno određenje čovjeka odvija se u napetosti između preoblikovanja i očuvanja integriteta svega stvorenoga (Post 2, 15).

Summary

Man is today aware of the ecological crisis more than ever. Some people comprehend the narrative of creation at the beginning of the Bible as the reason for man's destructive attitude towards nature, thus seeking for the foundations of ecological ethics outside Christianity.

A thorough analysis of the message from the first two chapters of Genesis is dealt with. Nature is God's creation and a sacrament of God's presence therefore it has its own internal reasonableness and value. Man is a part of the creation and thus essentially linked with the created world. He owes his existence to God's goodness and he can shape his life only in unity with other beings. Nevertheless, man holds a special position within the creation, for he is created to God's image. God entrusted the care of the entire creation to man. In this way man is called to become the steward of the creation. God's order that man should subdue the earth and dominate over it (Gen 1,28), does not give him the absolute power over nature, but it makes him responsible for the earth. The tension between transforming and preserving the integrity of the entire creation is constantly present in man's mission.(Gen 2,15).

If the biblical text is understood correctly, then there is no reason for human hegemony over the rest of the creation. In fact, God's guideline to subject the earth is actually an ethical imperative for man to assume the responsibility for the earth. The theory of creation helps us to define the source, purpose and aim of human life. A complete image of the relationship among man, creation and God is given. It is important that man discovers his responsible role within the creation and becomes aware of his dependence on natural environment as well as on the superior mission being received by God.

Key words: ecological ethics, the Bible, creation, responsibility, nature, man's mission, steward of creation.